

Izvorni znanstveni rad

DOI: 10.17234/Croatica.41.11

UDK: 821.163.42-13.09Ciraki, F.

FRANJE CIRAKIJA *JANKOVO LJETOVANJE*: PRIJEDLOG ZA REVALORIZACIJU

Pavao Pavličić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

ppavlici@ffzg.hr

U radu se analizira i interpretira *Jankovo ljetovanje* (Požega 1905), jedno od najzanimljivijih djela Franje Cirakija, koje dosada nije bilo sustavno prikazano ni valorizirano. Riječ je o djelu iz razdoblja moderne koje pripada korpusu naracije u stihu, odnosno onom dijelu literature kojem povijesti književnosti uglavnom ne pridaju posebnu pozornost jer je obilježen tradicionalnijim poetikama. U analizi se preispituje sadržaj i kompozicija djela, pri čemu je naglasak stavljen na motivacijski sustav priče koji obilježava odsustvo prepoznatljivog pokretačkog principa, kako u odnosu na radnju tako i kad je riječ o glavnom liku. Kako na osnovi analizirane fabule proizlazi sličnost spjeva s prozom XIX. stoljeća, nastoji se istaknuti razlika *Jankova ljetovanja* prema tada dominantnom modelu proze: Ciraki ne želi svojim djelom utjecati na društvenu zbilju (društvena neangažiranost), a stih (asimetrični deseterac) kod njega je signal koji ga povezuje sa starijom tradicijom, on je univerzalno sredstvo izražavanja neopterećen poetičkim zadacima te je znak subjektivnosti i univerzalne tematike promatrane kroz filozofski diskurs antike. U drugom dijelu interpretacije utvrđuje se žanrovski, recepcijski i literarni identitet spjeva. Opovrgavajući vezu *Jankova ljetovanja* s uobičajenim žanrovskim određenjima (ep, roman ili novela u stihovima, pjesnička pripovijest), spjev se smješta u pogranično područje između književnosti i zabavnoga štiva, a njegova rubna (književna) pozicija obrazložena je paratekstualnim (podnaslov, podatak o autoru djela) i metatekstualnim dijelovima teksta, koji glavni tekst predstavljaju i usmjeravaju njegovu recepciju. Tako podnaslov *moderna idila* uspostavljaajući intertekstualne veze s tradicijom, ostvaruje humorni efekt, pseudonim *Požezanin* predstavlja autora više kao građanina, lokalpatriota

negoli literata, a pripovjedačevi topisi skromnosti trebali bi opravdati iznevjeravanje pravila klasične poetike. Dakle djelo u recepcijskom smislu ponajprije određuje njegova namjena koja je dominantno zabavna i razlozi koji su prvenstveno životni, a ne literarni. Analiza pokazuje da važnost i potencijal humora u spjevu to djelo, uz sve ostale kvalitete, čini vrijednim književnopovijesnih pregleda, odnosno ponovnog utvrđivanja njegove pozicije u književnoj dijakroniji i sinkroniji.

Ključne riječi: Franjo Ciraki, *Jankovo ljetovanje*, moderna idila, zabavni spjev

1.

Književna povijest spominje danas Franju Cirakija gotovo isključivo kao lirskoga pjesnika. Pri tome mu pripisuje dvije glavne zasluge: jedno su žanrovske inovacije, osobito u *Florentinskim elegijama*¹, a drugo inovacije metričke jer je Ciraki među prvima uveo u našu poeziju elegijski distih, a rabio je i specifičan nepravilni stih po ugledu na njemačke romantičare.² I jedno i drugo plod je pjesnikove mladosti: on je intenzivno objavljivao otprilike do svoje tridesete godine,³ da bi se potom posvetio prevođenju, pedagoškom radu, a onda i raznim izvanliterarnim oblicima javnoga djelovanja, pa je stupio u državnu službu i dugo bio požeški gradonačelnik⁴. Tako se dogodilo da ono što je stvorio poslije, u zrelim godinama, bude uglavnom zaboravljeno. Zbog toga je onda ispušteno iz vida i jedno od najzanimljivijih njegovih djela, naime *Jankovo ljetovanje*: o njemu ne samo da nemamo sustavnoga prikaza i obrazložene povijesne ocjene⁵ nego u ponekome izvoru ni temeljni podaci o tome spjevu nisu pouzdani. Razlozi tomu zaboravu leže djelomično u samome tekstu, a djelomično opet u povijesnim okolnostima koje su nastupile nakon njegova nastanka.

¹ Izašle su one u "Vijencu" 1872, a kao knjiga prvi put 1956. u Požegi.

² Pisao je o tome Zoran Kravar 1993. u raspravi *Nepravilni stih Franje Cirakija i srodne pojave u europskom pjesništvu 18. i 19. stoljeća*.

³ Već sredinom sedamdesetih godina moraju ga urednici moljakati da im štogod pošalje, ali sa slabim uspjehom; usp. o tome u uvodnom tekstu Dubravka Jelčića uz Cirakijeva djela u PSHK, knjiga 38, Zagreb 1968.

⁴ Izabran je 1881. i ostao je na toj dužnosti dvadeset i tri godine.

⁵ Povoljan je sud o tome spjevu izrekla Dunja Fališevac u raspravi *Naracija u stihu u doba moderne između konzervativizma i modernizma* gdje donosi i ekstenzivne navode najzanimljivijih mjesta u tekstu.

Kad je riječ o tekstu, treba znati da je *Jankovo ljetovanje* objavljeno u Požegi 1905, vrlo vjerojatno u autorovoj vlastitoj nakladi (na samoj knjizi o tome nema podataka),⁶ pa je na njegovu kasniju sudbinu možda utjecalo i to što je izašlo izvan nacionalnoga književnog centra. Ali od toga je još važnija činjenica da se u spjevu pripovijeda o običnim ljudima, o svakodnevnom životu i o ne osobito uzbudljivim događajima, što je kod suvremenika moralo stvoriti dojam da je riječ o tekstu neznatnih ambicija, pa dakle i nevelikih dometa. Tako onda spjev nije imao većega odjeka ni u doba svojega nastanka, osim možda u Požegi koja je i jedno od poprišta njegove priče.

U drugu ruku baš nekako u doba nastanka *Jankova ljetovanja* počele su se korjenito mijenjati i književne prilike, a dakako i literarni ukus. Publika je sve manje imala volje čitati o tipičnim i dobro poznatim pojavama, a sve je više tražila jaku ekspresiju i inovativnu perspektivu, te joj se zato stilizacija više sviđala od mimetizma. Osim toga i sama je versificirana naracija stala u prvim desetljećima XX. stoljeća vidljivo nazadovati: ako se izuzme ono što je na tom polju radio Nazor i ono što je pokušavao Tresić-Pavičić, nije zapravo bilo više nikoga tko bi se bio voljan latiti da stvori veći pripovjedni tekst u stihovima. A uzrok je zacijelo u tome što se nije vjerovalo da bi takav posao mogao dovesti do uistinu vrijednih postignuća. Jer naracija u stihu kakva je postojala prije – još tamo od Mažuranića, pa preko Šenoe, sve do Krste Pavletića ili Vežića – počela se smatrati nadmašenom, a ničega novog nije bilo na vidiku, ni kod nas ni na strani. Tako je versificirano pripovijedanje preživjelo jedino u esktenzivnijim lirskim formama kao što je npr. Krležin *Pan* ili *Simfonije*, da bi se potom javljalo tek sporadično, uglavnom kao poema.⁷

Ukratko, u doba nastanka *Jankova ljetovanja* okolnosti su za taj tip spjeva bile nepovoljne. A u isto vrijeme ostali Cirakijevi tekstovi – koliko god da je većina njih prilikom izlaska naišla na topao prijam – nisu bili dovoljno snažni da natjeraju kritiku i književnu povijest na ozbiljno bavljenje cjelinom autorova opusa. Tako je to djelo, kao plod pjesnikovih zrelih godina, ostalo do danas nepoznato. A to je velika šteta jer ako i ne možemo unaprijed biti sigurni da tekst nešto vrijedi, možemo već na prvi pogled razabrati da on otvara neka načelna pitanja, pa bi barem ona morala biti kadra potaknuti naš interes.

⁶ Spominje se tek tiskar po imenu L. Klein; tim se izdanjem i ovdje služim, u zagradi će se navoditi samo stranica.

⁷ Najpoznatiji je izdanak te ne baš bogate tradicije *Jama* Ivana Gorana Kovačića iz 1943.

Autor je naime svoj spjev podnaslovio *Moderna idila u šest kanta*. U tom podnaslovu samo prijedlog i broj ne otvaraju nikakve dileme, dok u vezi s pridjevom i dvjema imenicama ništa nije samorazumljivo. Možemo se najprije upitati što Cirakiju znači *moderno*: odnosi li se ta kvalifikacija na sadržaj spjeva ili na način na koji je taj sadržaj izložen? Je li, drugim riječima, *Jankovo ljetovanje moderna idila* po tome što se zbiva u moderno doba ili po tome što pripovijeda modernistički? Nije drugačije ni s imenicom *idila* jer i ona može značiti najmanje dvoje: može biti žanrovska oznaka, pa upućivati na autorovu želju da slijedi jednu liniju u literarnoj tradiciji, a može biti i kvalifikacija sadržaja, pa upozoravati kako je ono što se u spjevu zbiva po svojoj naravi idilično, dakle skladno i lijepo na priprost način. Napokon, nije jasno ni zašto je pjesnik nazvao odsječke svojega spjeva *kantima*: je li time htio aludirati na autore talijanskih epova koji upravo tako imenuju dijelove svojih tekstova i je li se pri tome trudio da njegovo djelo nalikuje na klasične spjeve ili je možda imao kakve parodijske namjere.

Dakako, na ta se pitanja ne može odgovoriti prije analize teksta. No može se uočiti da ona otvaraju vidik na neke druge, još složenije i još intrigantnije probleme. Zanimljivo bi bilo izvidjeti kakva je poetička pozadina *Jankova ljetovanja*, na čemu ono temelji svoja glavna obilježja i kojim ciljevima – estetskim, a onda i društvenim – zapravo teži, na koje se tradicijske linije pri tome oslanja, prema kojim se uzorima – domaćim i stranim – u svome nastanku orijentira. Isto se tako treba upitati kakvu recepciju taj spjev za sebe očekuje, to jest kakvoga čitatelja zaziva i što tomu čitatelju želi dati: koje kompetencije mora čitatelj imati da bi djelo mogao na ispravan način razumjeti i kakav će dobitak tim razumijevanjem ostvariti; hoće li ga *Jankovo ljetovanje* samo zabaviti ili će ga i poučiti, uputiti mu kakvu političku poruku, progovoriti mu o ljudskoj naravi, našaliti se s lokalnim prilikama ili štogod treće ili četvrto. A kad se jednom razabere kako Cirakijev spjev konstruira vlastiti kontekst i kako konstruira svojega čitatelja, postat će jasnije i kojim se sredstvima pri tome služi, a onda i koliko su ta sredstva primjerena cilju: jesu li suvremena, zastarjela ili možda najavljuju neke nove mogućnosti.

Razloga za analizu spjeva ima dakle u izobilju. A jedan od njih može se ovdje navesti i bez ikakva dodatnog obrazloženja: *Jankovo ljetovanje* silno je zabavan i šarmantan tekst, pa svoga interpretatora obilno nagrađuje užitkom u čitanju.

2.

Tekst je pisan deseteračkim strofoidima nejednake duljine koji obasižu između četiri i šesnaest, pa i više stihova. Dva, tri ili četiri strofoida čine odjeljak, a odjeljci su označeni brojevima. U svakom pjevanju odjeljaka ima najmanje deset, katkada i više, s tim što je posljednji često najdulji. Rima je parna, ali nije provedena dosljedno jer ima stihova u kojima srok izostaje. Ipak, takvi su u manjini.

Prvi kanto: Janko

Nema zaziva niti najave o čemu će se govoriti. Priča počinje opisom ljetnoga dana i mladića koji boravi u samotnoj sobi: blijed je, nujan, teško uzdiše. Tvrdi se potom kako je još nedavno bio u sasvim drugačijem raspoloženju, predan užicima kao pravi epikurejac. Osobito su ga zanimala žene, pa je o njima nakanio empirijskim putem doznati ono što filozofi nisu dokučili spekulativnim načinom. Konstatira se kako junak priče, premda mu je istom dvadeset i pet, ima iza sebe i stanovito iskustvo, ali pisac odbija o tome podrobnije govoriti kako ne bi naišao na osudu javnosti. Slijedi potom autotematični ulomak u kojem kazivač predviđa čitateljske zamjerke:

Sad će koji čitalac upitat,
Kakvu čudnu bajku mu tu pričam?
Junak već na pozornici stoji,
Treba da se sud o njemu kroji,
Treba da mu pažnju našu damo,
Jer već dosta njegovih tajna znamo.
A još autor neće da nam kaže,
Ili kazat neima još kuraže,
Što je, tko je, odakud lozu vuče
Je li nizke il visoke kuće? (str. 12)

Složivši se s tim primjedbama, pripovjedač napokon izravno predstavlja svoga junaka. Zove se on Janko Mišir, potječe iz puka, a otac mu se obogatio trgujući drvom, pa je tako mogao poslati sina na škole. Janko je rado pošao studirati (u Pariz, Beč, Petrograd), premda nije izabrao nijednu određenu struku, nego se bavio svime pomalo. No otac je iznenada umro i Janko se morao vratiti kući premda studij nije završio. *Orient Exspressom* je stigao u Hrvatsku.

Drugi kanto: bolovanje

Janko se prepustio melankoliji koju ne potiskuje čak ni ljubav prema krasnom spolu: nedostaje mu veliki svijet i njegove draži. Opisuje se potom stari sluga Matek koji zapaža gospodarevo raspoloženje te se pita o njegovim uzrocima. Tako se sjeti Arona Silbergrüna, sisačkog novčara – s kojim je još Jankov otac poslovao i o kojem pisac daje kratki pohvalni osvrt – pa ga moli da dođe i pomogne. Aron dovodi sa sobom tri liječnika te oni pregledaju Janka, a potom uz vino drže konzilij. Najstariji tvrdi da je Jankova bolest pletor (višak krvi) te da će ga izliječiti Karlovy Vary. Drugi misli da je riječ o malariji – jer blizu su močvare – pa prepisuje kinin. Treći liječnik drži da je Janko naprosto iscrpljen od modernoga životnog ritma, te preporučuje mirovanje i čist zrak. Potom liječnici odlaze, a pripovjedač izjavljuje kako još ni sam ne zna što će biti dalje, te zato privodi pjevanje kraju.

Treći kanto: u Požegi

Cijeli prvi odjeljak zauzima pohvala Požegi: opisuju se njezine ljepote i idiličan život kakav se ondje provodi, uz mnogo literarnih reminiscencija i uz nešto ironije (spominje se npr. *orlavska rivijera*). U Požegi živi ugledan građanin Imbro Matoković: daje se kratak rezime njegova života, nabrajaju se povijesni događaji kojima je svjedočio, spominju se njegovi konzervativni pogledi i ističe neizmjerena ljubav prema rodnom gradu. Opisuje se potom Imbrina žena Julia s kojom je on nedavno proslavio zlatni pir te se naglašava kako njih dvoje nemaju djece. U kuću Matokovićevih stižu gosti: to je Imbrin prijatelj, graničarski kapetan Jovo koji je ranjen još davno kod Custozze, pa se sad uputio u Veliku u toplice da liječi staru ranu, a s njim je i Janko čiji je otac također bio s Jovom prijatelj. Janko se malo oporavio, ali Matek i dalje budno pazi na njega. Gosti sjede za punim stolom, pa Imbro drži zdravicu u kojoj nabraja jela i iznosi vlastitu gastronomsku filozofiju. Julia sugerira Janku da se oženi, a Jovo ga od toga odgovara navodeći mnoge primjere (biblijske i literarne) koji svjedoče o opakoj ženskoj naravi. Slavlje traje, u razgovoru se prelazi i na politiku, pa Imbro hvali prošla vremena, a Jovo oštro govori o lažnom rodoljublju i sebičnosti novih generacija. Dolazi večer, Janko kreće na počinak, a Matek odlazi kolima u Veliku da sve priredi za gospodarev dolazak. Stariji sjede još neko vrijeme, a Imbro odlučuje da će i on poći u Veliku s prijateljima.

Četvrti kanto: u Velikoj

Kazivač nagađa kako će mu čitatelj zamjeriti što je junak neaktivan jer u dosadašnjem toku priče nije još ništa ni rekao ni učinio. Priznaje pisac da je ta zamjerka na mjestu pa odmah objašnjava i razloge tog pojavi: Janko je dijete svoga vijeka, pa dakle ne pripada nekadašnjim herojima. A osim toga, on je od one vrste ljudi koji se i ne moraju mnogo truditi, nego sudbina uvijek uredi tako da njima bude dobro. Pripovjedač se, ipak, nada da će u Velikoj i Janko postati aktivniji. Slijedi opis kraja oko Velike: stari grad, crkva, samostan, konačište. Nakon kratka prikaza kupališnih zdanja, kazivač izvješćuje kako su Janko i ostalo društvo sretno stigli onamo, te se počeli baviti svaki svojom zabavom. Gostiju je malo: tu je naočita udovica Ada, jedna stara dama sa psićem, jedna činovnička supruga s tri mala sina, četiri lokalne snaše iz okolice i jedna debela, starija žena iz Novog Sada što ondje *drži lokal za zabavu svaku / koju gosti polaze po mraku* (str. 95). Muško je društvo zanimljivije, pa se osim onih koje već poznajemo osobito ističu još dvojica: ponajprije nekakav doktor Majer koji se razumije u filozofiju i ima prevratničke ideje, ali se čini da se u Velikoj zapravo skriva od vlasti, a onda i vitez de Brevala, generalski sin, pijanica i rasipnik, kojega je otac sklonio u toplice od skandala. Još su tu dva trgovca iz Osijeka i jedan učitelj, pa nekoliko ljudi iz okolice i jedan činovnik iz katastra za kojega se kaže da pripada u deseti platni razred i da se ističe sklonošću za jelo i piće. Poseban odjeljak posvećuje se lokalnom župniku koji se opisuje kao čovjek obrazovan, darežljiv i gostoljubiv, veliki rodoljub, a mana mu je tek to što slijepo vjeruje *Obzoru*. Društvo se upustilo u dokon razgovor, pa Majer u poduljem izlaganju podastire sugovornicima svoje anarhističke nazore,⁸ ali se prekida kad naiđe župnik. Jovo potom govori protiv preuzetnosti i mekoputnosti

⁸ O njemu je već prije rečeno ovako:

Odlikovan doktorskim šeširom
 Znanja luči pali sada širom
 Po načelih vriednog Bakunina
 Sredovječna da se prši tmina.
 Schoppenhauer-Nietzscheova škola
 U njem ima revna apoštola [...]
 Samo čeka pobjedne fanfare,
 Pa da ruši trune i oltare,
 A dok otaj sretni časak bane,
 U Velikoj malo će da stane. (str. 97)

mladoga svijeta, Imbro zastupa svoja konzervativna stajališta, a župnik ih podržava dodajući još kako poštuje znanost, ali ne vjeruje u darvinizam. Uto dolazi Matek s pismom od Arona Silbergrüna koji najavljuje da će u Veliku doći njegova kći Esther s gardedamom, Engleskinjom Evelin: djevojci je potreban odmor od škole, pa Aron moli Janka da joj se nađe pri ruci.

Peti kanto: Esther

Esther jednog dana doista i stiže, opisuje se kuća u kojoj će boraviti i djevojka Maca koja će joj služiti. Na dočeku Janko izrekne kratak pozdravni govor. Kazivač se laća da prikaže Esther, ali se pribojava hoće li mu to poći za rukom. Opisuje djevojku s dosta literarnih reminiscencija uspoređujući je na kraju s Evom koja je navela Adama da ubere jabuku sa stabla spoznaje. Posvećuje potom pozornost guvernantu Evelini koja je jako ponosna na svoju domovinu i jako zainteresirana za ljubavne intrige. Muškarci su se uzvrtjeli oko Esther, a de Brevalla je čak zbog nje uredio igralište za tenis. Udovica Ada prijateljila se s djevojkom, dok ostale žene raspravljaju o tome kako je Esther dobra partija. Za Esther je zainteresiran i Majer kojega bi ženidba oslobodila brige za egzistenciju, a i brige – kako kazivač ironično dodaje – za sudbinu čovječanstva. Jedino Janko ne planira ništa. Dolazi dan Svetoga Augustina, pa župnik poziva prijatelje u goste. Poslije ručka vodi se politički razgovor: župnik pledira za slogu i najavljuje bolje dane, a onda Jovo uzima riječ pa najprije deklarira hrvatsko domoljublje, a potom političkim protivnicima zamjera dvoje: isključivost i udvaranje masama; pri tome drži da je oboje pogubno jer su vremena teška a balkanski teren nemiran i treba se pripremiti za mogući rat. Imbro pak uz karte raspreda o poljoprivredi, osobito u vinogradarstvu i o opasnostima koje njemu prijete. Janko ne sudjeluje u razgovoru jer mu je odjednom sinulo da na slavlju nema Majera, pa zaključuje kako je ovaj zacijelo na sajmu i kako se ondje mota oko Esther. Zato u žurbi i sam odlazi na sajam. Slijedi vrlo slikovit opis te pučke svečanosti pri čemu kazivač pokazuje kako se razne dobne skupine zanimaju za razne oblike ponude na sajmu. Prikazuje mehanu pa mjesto gdje se peče meso te napokon licitare i njihove kupce, a na kraju i kolo što pleše pod lipom. Kod kola Janko nalazi Esther, Evelinu i Majera pa im se pridružuje. Ubrzo pristižu Imbro i Jovo te svi kreću zajedno u šetnju. U mehani Matek pije i časti prijatelje, a de Brevalla se trudi oko žena. Na kraju muškarci otprate dame kući, pa se i oni razilaze. Sajam je završio, pada kiša.

Šesti kanto: u Jankovcu

Pjevanje započinje razmatranjem toga kako čovjek po svijetu traži prirodne i kulturne ljepote, a ne uviđa da ih ima i kod svoje kuće. Prelazi se potom na pohvalu Jankovcu, gdje kazivač priznaje da je prvi put vidio to mjesto kad mu je bilo dvadeset, a još je njime očaran. Društvo se sprema na izlet: opisuje se kako izgleda put i okoliš, a izvješćuje se i o pripremama što ih je Matek obavio nabavljajući jelo i piće. Kreću jednoga rujanskog jutra. Kad su se putem odmarali, gospoda su brala cvijeće za dame, pa su se Majer i Janko natjecali oko Esther, de Brevalla je udvarao Adi, dok su se oko Eveline trudili onaj činovnik i jedan od osječkih trgovaca. U Jankovcu su obilato blagovali u prirodi, a onda su krenuli u šetnju. Dogodilo se da su se Esther i Majer našli nasamo: on joj nadugačko govori o volji u ničeanском smislu riječi i o svojoj namjeri da osvoji svijet te poziva Esther da mu se pridruži. Uplašena, ona ustukne, ali je on zagrlji te joj izjavljuje ljubav i usput prijeti da će silom uzeti što milom ne dobije. Ali tada se pojavljuje Janko, pa podvikne na Majera. Ovaj na to tvrdi kako je Esther sama kriva jer mu je davala nade. Janko na tu uvredu izazove Majera na dvoboj. Sprema se noć, društvo se vraća u Veliku. Iste večeri Jovo i de Brevalla posjete Majera te s njim uglave uvjete dvoboja koji da će biti sutradan u zoru. Ujutro Janko sa svjedocima dolazi na ugovoreno mjesto, ali Majera nema. Nakon dosta čekanja stiže Matek i javlja da su po Majera došli žandari te da mu pretresaju stan, dok je on sam još te noći umakao. Janko se savjetuje s Jovom: ovaj najprije ismijava Majerovo ničeanstvo, a onda upozorava kako i dalje ostaje potreba da se zaštiti Estherina čast. Na Jovin poticaj, Janko odlučuje djevojku zaprositi jer je ionako u nju zaljubljen. Evelina je bolesna, pa Esther sjedi sama u vrtu i plače od brige kako će se neugodni događaj završiti. Uto stiže Janko pa je u kratkom monologu zaprosi, a ona pristane dok im kazivač najavljuje lijepu budućnost. Slijedi kazivačev osvrt na moguće čitateljske prigovore da je scenu prosidbe opisao odviše sentimentalno i ozbiljno: on se pravda da je to zbog same naravi te scene, koja prikazuje važne životne odluke, pa je treba tako i donijeti, a osim toga izjavljuje kako se ne boji sentimentalnosti.⁹ Slijedi citat iz *Glasnika požeškog kraja* gdje se javlja o

⁹ Čini to na zanimljiv način, jer osvrt završava ovako:

Štivo što je od velike prodje,
Kad međj švelje i brijache dodje,
jerbo to su estetski junaci

zarukama dvoje mladih i o vjenčanju koje će se obaviti oko Svete Kate. Kazivač dodaje da je Aron Silbergrün glatko dao svoj blagoslov, a vjerojatno je i prije znao kako će sve ispasti. Priču pisac završava osvrtnom na umor svojega Pegaza i uz obećanje da će uskoro ispričati još nešto.

3.

Kad se fabula *Jankova ljetovanja* ovako ogoli – kad se liši onih kvaliteta koje joj pridodaju stil, stih ili humorne dosjetke – postaju vidljive dvije njezine osobine za koje bi se moglo reći da imaju presudno značenje. Jedna od njih tiče se motivacijskoga sustava u tekstu, a druga njegove kompozicije.

Kad je riječ o motivacijskom sustavu, smjesta se zapaža da priča nema prepoznatljivoga pokretačkog principa, pa nije jasno niti zašto se razvija upravo tako kako se razvija niti zašto se ne razvija na kakav drugi način.

Čitatelju, doista, ne biva rečeno što je pravi cilj radnje. Kad pročita uvodni dio spjeva, čini mu se da će tu biti riječi o Jankovoj bolesti jer upravo njome pripovijedanje započinje. Potom se pokazuje da bolest nije glavni problem, pa se čak liječnički konzilij prikazuje u humornom svjetlu po čemu čitatelj lako razabire da junaku ne prijeti nikakva ozbiljna opasnost. Čini se potom da će pokretač radnje biti zbivanja na ljetovanju, ali ni u to ne može recipijent biti siguran jer se do ljetovanja dolazi istom u drugoj polovici priče. Zatim čitatelj neko vrijeme vjeruje da će imati posla s ljubavi Janka i Esther, ali onda ni to ne dočeka jer nikakav razgovor između dvoje mladih nije opisan niti se i po čemu vidi da su oni jedno drugome skloni. A na kraju se javi još i incident s dvobojem, koji pak nije ničim pripremljen. Ukratko, ne postoji nešto prema čemu bi pripovijedanje vodilo, nego ono teče, zastajkuje ili zaokreće onako kako događaji donesu.

To možda dolazi odatle što je junak upravo takav kakav jest: on naime nema nikakva određenog cilja i prilično je neaktivan (što pisac i sam zapaža), ne samo u zbilji nego i u emocionalnom životu. Vidi se to dobro po onome motivu od kojega priča i počinje, po motivu bolesti: čitatelj sluti da je ta

I književne ocjene prvaci,
Ti iskreno zaplakat još znaju
Ganutljivog kada što čitaju;
Mi smo drugi blazirani svati,
Kim duševne težko hrane dati (str. 202).

bolest zapravo psihogenoga karaktera, da se Janko razbolio zato što se morao iz velikog svijeta vratiti u skućeni zavičaj; ali to nam se nigdje ne kaže niti doznajemo što on sam o tome misli. I tako je to uvijek: redovito okolnosti i drugi ljudi odlučuju umjesto Janka. Čak i onda kad oboli, o tome da se daje pregledati ne odlučuje on sam, nego njegov sluga Matek, a nije drugačije ni s odlaskom u toplice. Drugi mu također – naime prijatelj Aron – pošalju i djevojku u koju će se zaljubiti. Janko postaje aktivan istom onda kad izazove Majera na dvoboj – a i to se dogodi samo zato što mu druge naprosto nema – no ubrzo se pokazuje da ni taj čin nema osobita utjecaja na njegov život. Zato autor već u prvom poglavlju kaže kako Janko pripada među one ljude kojima sudbina uvijek ravna putove. Po općim svojim osobinama možda bi Janko bio blizak tipu suvišnog čovjeka, kakvoga nalazimo kod Leskovara ili kod Đalskog,¹⁰ da nije još jedne njegove osobine: suvišni ljudi obično imaju neke ideje, ali se nisu kadri za njih boriti, pa zbog toga pate; Janko pak nema nikakva idealnog cilja, kao što nema ni cilja privatnog i dohvatljivog. Nema on čak ni nekakva političkog stajališta, nego se u svemu prepušta zbivanjima.

Ali i kad je riječ o radnji i kad je riječ o junaku, najvažnije je ipak to što se priča zbiva u svijetu koji je vrlo nalik na običnu svakodnevnu zbilju. Tu postoje prepoznatljivi društveni odnosi, prepoznatljivi ljudski tipovi i prepoznatljive sklonosti i strasti, pa zato ni ciljevi junaka odnosno radnje ne mogu biti daleko izvan te sfere. Radnja ne može voditi prema nekom velikom i simboličnom događaju, jer takvih zbivanja u tome svijetu nema. Junak s druge strane ne može sebi postaviti nikakve osobite zadaće jer je on sam običan čovjek, dok je njegov društveni položaj takav da ne daje mnogo prostora za djelovanje. Stječe se dojam kako su velika i sudbonosna pitanja daleko izvan dometa likova, a oni da sa svoje strane zbog toga nimalo ne pate, nego se bave onim što im je dostupno. Nije zato čudno što se glavni humorni efekti stvaraju tako što se obične i beznačajne aktivnosti opisuju uz pomoć usporedaba iz svjetske povijesti i klasične literature.

U skladu je s tim i kompozicija spjeva. U toj kompoziciji odnos između važnoga i nevažnoga – ili, ako se hoće, između glavne radnje i digresije, odnosno epizode – nije posve jasan. Vidjeli smo već i prije da recipijent ima poteškoća da razabere o čemu djelo zapravo govori, a sad se može dodati da i onda kad mu to pođe za rukom, to ne pridonosi njegovu boljem

¹⁰ O tome književnom tipu v. u knjizi Aleksandra Flakera *Književne poredbe* (Zagreb 1968).

snalaženju. Otkriva čitatelj naime da je *Jankovo ljetovanje* u biti ipak ljubavna priča i da se htjelo govoriti o tome kako je glavni junak kroz melanholiju i čamotinju došao do sreće. Ali, kad se to utvrdi, postaje očito da pripovijedanje ima stanovite nedostatke. Ponajprije, do glavne se teme stiže vrlo kasno, zapravo istom u pretposljednem i posljednjem pjevanju. Međutim ni onda kad se do te teme stigne, ona ne uspijeva na odgovarajući način zagospodariti radnjom. Jer u toj ljubavnoj priči nema nikakva razvoja, mi ne doznajemo ni što misli i osjeća Janko ni što misli i osjeća Esther, nema nikakvih znakova da su njih dvoje jedno drugome ikada očitovali svoje osjećaje pa čak nije dovoljno naglašeno ni da ti osjećaji doista postoje. Oboje junaka zapravo su nekako bezlični, govore malo, a čine još manje, pa su tako i u priči slabo vidljivi. Zapravo bi se moglo reći da o onim likovima koji su po logici stvari sporedni – o Imbri, Jovi, Mateku, župniku – doznajemo mnogo više nego o dvoje protagonista, pa čak i da su sporedni likovi – što uključuje i Majera i viteza de Brevallu – sami po sebi zanimljiviji nego Janko i Esther.

A u takvoj situaciji i kompozicija se ukazuje u osobitom svjetlu: čitatelju se čini da se tu mnogo više govori o onome što je nevažno nego o onome što je važno. Kad se recimo pogleda koliko je prostora i koliko pažnje posvećeno Imbrinim navikama i nazorima, a onda i meniju na njegovoj trpezi i sadržaju njegove zdravice, bit će jasno da to daleko nadmašuje sve ono što je rečeno o Janku i Esther zajedno. Isto vrijedi – tek u nešto manjoj mjeri – i za Jovu, župnika i druge. Nije zbog toga neočekivano što ni ishod priče zapravo ne slijedi iz djelovanja junaka, nego je plod slučaja: da Majer nije bio onako nasrtljiv, ne bi možda Janko nikad došao u priliku da zaprosi Esther niti bi ona mogla pozitivno odgovoriti na njegove molbe. A što je osobito važno, da nisu došli žandari, da je Majer izašao na dvoboj, priča bi možda zapala u tko zna kakve zapletaje. Jer u tom dvoboju netko bi morao biti ili ubijen ili ranjen, a to bio bilo u priličnom neskladu s karakterom priče kao cjeline. Zato je ovakav ishod zapravo jedini moguć.

Nakon svih ovih zapažanja o fabuli i likovima, moglo bi se ovako zaključiti: glavni Cirakijev adut u *Jankovu ljetovanju* nije priča, nego opisi ambijenta i atmosfere. Drugačije rečeno, ne zanima njega toliko fabula koliko motivi u toj fabuli. Pogledajmo zato sad motive.

4.

Analiza glavnih motiva u *Jankovu ljetovanju* morat će se odvijati u znaku jednoga općeg zapažanja koje glasi: Ciraki mnogo radije opisuje ono što je lijepo nego ono što je ružno, a kad mora govoriti o ružnome, onda to prikazuje prije kao smiješno nego kao opako. Pri tome ono što je lijepo dolazi iz sfere fizičkoga i svakodnevnoga, a ono što je ružno iz sfere moralnoga ili svjetonazorskoga. Vidi se to već i po izboru onoga što će se prikazati.

Česti su recimo opisi otvorenoga prostora, a onda i opisi događaja svojstvenih tomu prostoru. Tako pripovjedač s mnogo žara prikazuje izgled Velike i Jankovca, dočarava njihovu topografiju, a daje i osvrt na povijest tih mjesta. Isto tako voli opisivati zbivanja u prirodi, kao što su dolazak dana ili noći, promjena vremenske situacije i slično. Evo primjera:

Tajinstvena kad nastupi hora,
Kada večer spušta se sa gora,
Kad na nebu prva zvijezda blisne,
Kad se ptica u svoj grmak stisne,
Kad iz vrta jače bosilj miri,
Cielim zrakom miloduh svoj širi,
Ljubka pjesma odjekuje diljem,
Razlieže se predvečerja miljem. (str. 49)

Karakteristično je možda što u spjevu nema nijednoga opisa interijera, osim onoga na samom početku gdje se govori o tome kako Janko leži u zamračenoj sobi: očito priča počiva na pretpostavci kako se najljepše stvari događaju u dodiru s prirodom. To je valjda i razlog što upravo ta misao dominira u opisu Požege: grad se prikazuje kao idealan spoj prirode i kulture, pa čak i kao posljednje utočište onih ideala što ih je svijet kao cjelina odavno napustio. Zato se kaže:

Ubava si i pitoma jako,
Zadovoljstva nač će u teb' svako,
Tkogod ljubi i poštiva narav,
I prezire onaj napon varav
Kojim danas nesit sviet se hrusti
Medju kršem razvalina pustih,
Pod kojim je svoje ideale
Pokopao velike i male. (str. 48)

Oni koji od ideala nisu odustali pokazuju svoju odanost nekadašnjim vrijednostima ponajviše tako što se posvećuju razgovoru s prijateljima i uživanju u jelu i piću. I, doista, scene u kojima se prikazuju takve aktivnosti zapravo zauzimaju dominantan dio prostora u spjevu, čak i ako se gleda samo na broj stihova. Ciraki rado nabraja jestvine i napitke što se nalaze na stolu, donosi osvrt na način njihova pripremanja, a ne propušta ni izvijestiti što junaci o tim delicijama misle. Daje im zato priliku da održe zdravicu te da izraze svoje uvjerenje kako su dobro jelo i piće temelj osobnoga i društvenog zdravlja, jer ljudi koji te stvari znaju cijeniti ne mogu ni sami biti loši niti isključivi. Sve razgovore što se u spjevu reproduciraju odlikuje tolerancija prema tuđem mišljenju, a da je neki lik negativan, vidi se gotovo isključivo po tome što u njega tolerancije nema.

Raspoloženje pak koje vlada među Jankovim prijateljima – a koje se u više navrata opisuje – zahvaća koji put i cijelu zajednicu, što se osobito dobro vidi u opisu sajma. Sajam zapravo nema nikakve fabulativne uloge, osim što ondje Janko postaje posve svjestan da se Majer vrze oko Esther. Ali opisan je taj događaj zato što to daje priliku da se prikaže uživanje u običnim životnim radostima, pri čemu to uživanje dobiva vrlo različite oblike, od onoga što čine djeca, preko onoga što čine vojnici i pijanci, do onoga što čine starci, a autorov opisivački žar i dar tu su osobito vidljivi:

Pod lipama gusta hladovina,
Što ne dade, da ljetna vrućina
Jako žeže, zgodan prostor dala,
Gdje se živa mladež razigrala.
Tu smjestili svirca i gajdaša,
Oko njega cieli nebroj snaša
I mladjanah seljakinja cura,
Praunuka Trenkovih pandura.
Skupile se veličke najade,
Pa u kolo i stare i mlade.
A obiestna momčad tutti quanti
Ko iz cirka teški elefanti,
Skače, tapće, lupa i cijuka,
Da do neba uzdiže se buka.
Pod terešnom nogom zemlja stenje,
Kadšto vrcu pijesak i kamenje,
A nad klupkom čovječjega roja
Lebdi oblak sape, praha, znoja. (str. 155)

Kad se tako nađu na okupu, ljudi se upuštaju i u diskusiju o aktualnim društvenim pitanjima i to je također jedan od češćih motiva. Javlja se on, doista, i u Imbrinoj kući u Požegi, i u župnikovoj kući u Velikoj, a i na više drugih mjesta u priči. Motiv je redovito izveden tako što se smjenjuju monolozi različitih likova koji zastupaju manje ili više različita mišljenja. U jednome se međutim svi slažu, možda i zato što su odreda stariji ljudi: prije je bilo bolje, a one kvalitete što su odlikovale nekadašnje ljude više ne postoje. Lijek za to stanje jedni vide u ovakvoj, a drugi u onakvoj politici, ali među njima nikad nema ozbiljnoga spora.

To dolazi otuda što oni svoje kritičke poglede ne razvijaju i ne iznose odviše zagrižljivo, pa u njihovim monolozima ima strasti, ali nema destruktivnosti. U pozadini svih tih izlaganja – koja se, ne smijemo zaboraviti, odvijaju kod punoga stola – stoji ipak misao da je život dobar, a da je jedino šteta što nije još i bolji. Razlika je među ljudima samo u tome što jedni vjeruju da se to poboljšanje može u dogledno vrijeme postići, a drugi u to ne vjeruju. Zbog toga Cirakijevi likovi ne vide neku osobitu opasnost ni od svjetonazorâ koji su posve suprotni njihovu ni od ljudi koji te svjetonazore zastupaju.

Karakteristično je u tom pogledu kako se prikazuje Majer. Premda je odmah na početku jasno da je on neka vrsta šarlatana u bijegu od zakona, kazivač ipak njegovo kvaziničeansko mudrovanje i nadrianarhističko razmetanje prikazuje dobrohotno i bez mnogo ljutnje, pa bi se moglo reći da ga više žali nego što upozorava kako je Majer opasan i štetan po društvo kao cjelinu. Dapače, pripovjedaču se ono što se s Majerom na kraju dogodi čini kao nešto logično i očekivano: takve ljude kao što je Majer uvijek sustigne viša pravda, pa se i ne treba čuditi što se to dogodilo i u ovom slučaju.¹¹ A da i ne govorimo kako je pisac sklon razumjeti i Majerove razloge, jer bi ovome dobar miraz pomogao da se izvuče iz neprilika i možda poživi životom čestita čovjeka.

¹¹ Ovako Jovo govori o Majeru nakon što je ovaj umakao:

Kad promislim jedno s drugim skupa,
Zarathustra fikcija je glupa!
Cieli svijet u sebi sredotočit,
Titanskom se svuda snagom bočit,
A kad stražar bane – gledji vraga,
Bježat, nestat, da ti nema traga,
Ko pred vukom kad umakne koza,
To je sinja i kukavna proza. (str. 195).

Slično je i s drugim negativnim pojavama koje se u spjevu spominju. Peronospora je recimo nešto vrlo loše, ali daleko od toga da bi bila tragična; potresi na tržištu nisu nešto što bi čovjek poželio, ali se šteta koja nastane zbog grožđa i vina može nadoknaditi na pšenici; ako čovjeku ne mogu pomoći liječnici jer se njihova mišljenja posve razilaze, pomoći će mu toplice i društvo dobrih prijatelja. Ukratko, svijet u kojem žive junaci *Jankova ljetovanja*, koliko god da je nalik ovom našem svijetu – jer u njemu postoje iste institucije i izlaze isti listovi – zapravo je svijet bez prave opasnosti i bez velikoga zla. Na njegovim se rubovima, doduše, zapažaju pojave koje tome proturječe, poput životnog stila viteza de Brevalle, ili poput siromaštva u kojem živi onaj činovnik desetoga platnog razreda što samo gleda kako bi se dobro najeo. Ipak, to ne može presudno utjecati na temeljni dojam da je za kazivača svijet uglavnom lijep, a da je život uglavnom dobar. A taj se dojam postiže prije svega izborom motiva, a onda i načinom njihove obradbe.

Jer motivi uz pomoć kojih se dokazuje da je život lijep znatno nadmašuju – i u pogledu količine i u pogledu kakvoće – glavnu temu djela. Zato je teško otići se dojmima kako je priča o ljubavi Janka i Esther zapravo samo izlika da bi se moglo govoriti o jelu, piću, prirodi i ugodnom časkanju s prijateljima te da bi se moglo ustvrditi kako ništa bolje i ništa važnije na svijetu i ne postoji.

Ako se tome još doda i zapažanje da se u spjevu na vidljiv način odustaje od svake socijalne kritičnosti (a drugačije ne može ni biti kad je većina onoga što se prikazuje lijepo i simpatično), bit će jasno da tekst za sebe očekuje posve osobitu vrstu recepcije. O čemu se točno radi, možda bi se moglo izvidjeti tako da se pođe od stiha kojim je spjev napisan.

5.

Zapazili smo već prije da je *Jankovo ljetovanje* po svojoj temeljnoj problematici, po mjestu i vremenu zbivanja, po likovima i motivici prilično nalik prozi kakva se u nas pisala još od osamdesetih godina XIX. stoljeća, pa je dakle do 1905, kad je Cirakijevo djelo izašlo, već stekla stanovit ugled i postala nekom vrstom književnoga standarda. Moglo bi se zato postaviti pitanje zašto onda i *Jankovo ljetovanje* nije napisano u prozi, kad je već proznim djelima toliko slično: koji je razlog potaknuo autora da se odluči za stihove te tako učini svoj tekst pomalo neobičnim, pa da donekle i oteža njegovu recepciju.

Meni se čini da je ta odluka imala glavni uzrok u potrebi da se odredi odnos *Jankova ljetovanja* upravo prema tada dominantnom modelu proze, da se dakle precizira po čemu se Cirakijeva *moderna idila* od te proze razlikuje. Još više, vjerujem da je autor želio povući stanovitu demarkaciju prema Đalskome, Leskovaru, Novaku ili Kozarcu, ističući kako je njegovo djelo usprkos svim sličnostima ipak nešto drugo nego njihovi tekstovi. Držim, zapravo, da je Ciraki htio reći kako je *Jankovo ljetovanje* nešto manje nego tadašnja proza, ali u isto vrijeme i da je nešto više od nje.

Ono je nešto manje od suvremene proze u tom smislu što ima manje ambicije u odnosu prema zbilji. Realističko pripovijedanje temelji svoje vodeće mjesto na tome što ima sposobnost da identificira i prikaže društvene probleme, te da na taj način pripomogne razvoju sredine kojoj je upućeno. Zato se od te proze najviše i očekuje u smislu utjecaja na svijest čitatelja, a onda i na same socijalne procese. Izražavanje u prozi ima pri tome i praktičnu prednost: proza se lakše razumije, pa onda učinkovitije i djeluje. A upravo od toga djelovanja Ciraki programatski odustaje, pa na to odustajanje upozorava i upotrebom stiha. Njegovo djelo, očito je, nema ambiciju ni da detektira društvene probleme ni da utječe na njihovo rješavanje. Zato se socijalne i političke teme javljaju kao motiv u tekstu samo onda kad likovi o njima razgovaraju, a i tada su likovi mnogo važniji od same te problematike. Time se ukazuje i na niži poetski status priče kao cjeline: ona se ne nastoji mjeriti s romanima i novelama, niti kanji promijeniti zbilju, nego tek želi izvijestiti o zbivanjima koja će čitatelju možda biti zanimljiva i zabavna. A stih na to dodatno upozorava: on povezuje spjev s poezijom, pa dakle i s lirikom, i tako postaje znak subjektivnosti (za razliku od objektivističkih ideala realističke proze), odnosno znak slobodnijeg pristupa materijalu.

No upravo zbog te veze s poezijom stih u *Jankovu ljetovanju* svjedoči i da to djelo želi biti nešto više od tadašnje proze, jer ono je preko stiha povezano s mnogo starijom i bogatijom tradicijom od one koje se drže tadašnji romani i novele. Tako njegova ambicija može biti da se bavi ljudskom prirodom uopće, a ne da analizira karakterne tipove kao produkt socijalne situacije, što redovito čini realistička proza. Zato Ciraki može sebi dopustiti tolike usporedbe s osobama i motivima iz Biblije, iz antike i iz novije literature, onda kad opisuje svoje junake ili njihove čine.¹² Doista,

¹² Opisujući npr. Estherinu vanjštinu, on ne zazire ni od autokomentara ni od literarnih i glazbenih asocijacija:

O njoj pjeva pjesma Sir hasirim,
Pa kako ću srdce da si smirim,

njegov spjev kao da – barem na trenutke – nastoji zahvatiti mnogo šire teme nego što su društvene prilike u Hrvatskoj na prijelazu stoljeća, pa progovoriti o univerzalnim pitanjima kao što su odnos pojedinca i zajednice, odnos užitka i dužnosti, odnos patnje i sreće i slično. A to nije ni čudo jer se na mnogo mjesta u priči jasno vidi da se stvari promatraju filozofski, i to u antičkom smislu, gdje se filozofija shvaća kao napatka za sretan i krepostan život.

Ukratko, *Jankovo ljetovanje* svjesno se odriče onog autoriteta koji ima tadašnja proza, ali se odriče i njezinih obaveza. A to vrlo povoljno djeluje na dojam što ga ono kao umjetničko djelo ostavlja.

No ako je sad bar donekle jasno zašto je Ciraki uzeo stih, a ne prozu, nije nipošto samorazumljivo zašto je izabrao upravo asimetrični deseterac. Jer imao je barem dva razloga da upotrijebi neki drugi stih. Prvi razlog leži u domeni tradicije: najpoznatiji naš spjev građanske tematike – *Dom i svijet* – napisao je Franjo Marković u jampskim pentametrima, osjećajući valjda da uz priču iz svakodnevnoga života junački deseterac ne bi dobro pristajao.¹³ Slično su mislili i drugi autori, pa i oni koji se u isto vrijeme kad i Ciraki bave naracijom u stihu. Nazor je, recimo – da spomenem samo najvažnijega autora te vrste tekstova – za *Živanu* (napisana 1900) uzeo duge stihove slične heksametru, a za *Medvjeda Brunda* (napisan 1902) dvanaesterake seline. Drugi razlog da se epski deseterac u *Jankovu ljetovanju* odbaci leži u konotacijama što ih taj stih nosi sa sobom: on se vezuje za ambijent koji je bitno drugačiji od ambijenta *Jankova ljetovanja*, jer priziva ruralnu sredinu, zaokupljenost poviješću, a i vrijednosni sustav u kojem se junaštvo nalazi na vrhu ljestvice. Cirakijev je spjev, nasuprot tome, plod urbanoga života, posvećen je suvremenosti i prožet stanovitim modernističkim vrijednosnim relativizmom. Ako je, dakle, pjesnik odlučio da ipak uzme deseterac, onda je zacijelo imao za to neke jake razloge. Meni se čini da bi te razloge trebalo tražiti u statusu deseterca oko 1900. godine.

Da opišem sve milote tvoje,
Nij' poletno dosta pero moje,
A petdeset i šest mojih ljeta
Svetuje me – kanit se portraita [...]
Da je stari ugledo ju Göthe,
Faust bi imo dvije ljubazne Grete:
Jednu plavku, što ju Gounod znade,
Drugu crnku, što ju iztok dade. (str. 124.)

¹³ Usp. moju raspravu "Jedno čitanje *Doma i svijeta*" u knjizi *Barokni pakao*, Zagreb 2003.

Doista, Ciraki, čini se, uviđa kako je do njegova doba asimetrični deseterac prestao biti ono što je bio prije: on više nije isključivo medij guslarske epike, nego se sad njime služi i lirika i drama, a i pučka poezija različitih vrsta. Usto još od Reljkovića deseterac se smatra osobito pogodnim onda kad treba šaljivo ili satirično progovoriti o pitanjima svakodnevnoga života, pa je takvih upotreba toga stiha bilo i u Slavoniji više. Ukratko, Cirakija ne privlače oni aspekti po kojima je deseterac epski stih, nego oni po kojima je on univerzalno sredstvo izražavanja koje ne poznaje ni tematska ni stilska ograničenja.

Zato se čini da *Jankovo ljetovanje* želi biti naracija u stihovima neopterećena društvenim ili poetičkim zadaćama. Ono se predstavlja svome čitatelju kao povratak stanovitim, vrlo starim poetičkim idealima koji ne znaju ni za društveni angažman ni za definiciju autora kakvu je stvorio romantizam, nego književno djelo vide kao plod dokolice namijenjen zabavi i ležernoj pouci svojih recipijenta. A ako je tako, onda se moramo upitati kako autor koncipira žanrovski identitet *Jankova ljetovanja* i njegovo mjesto unutar sustava tadašnje naše književnosti.

6.

Vjerujem da je iz svega što smo do sada zapazili postalo očito kako *Jankovo ljetovanje* nije ni ep, a ni roman ili novela u stihovima. Isto tako ono nije žanrovski blisko ni pojavi koja se u doba njegova nastanka već neko vrijeme zvala *pjesnička pripovijest* (a koja je najjačega predstavnika dobila u Augustu Šenoi, ali je sljedbenika bilo više, poput npr. Augusta Harambašića¹⁴), premda se u tim pjesničkim pripovijestima često javljaju i suvremene teme. Zato bi se reklo da Cirakijev spjev svoje mjesto vidi negdje na rubu, u pograničnom području između književnosti i zabavnoga štiva, pa mu je glavna ambicija da na kvalitetan način razonodi prijatelje i zemljake. O toj marginalnoj poziciji djela – o marginalnoj poziciji prije svega u autorovoj intenciji – svjedoče onda i neke važne osobine teksta.

Ponajprije, to je podnaslov za koji smo prije konstatirali da je problematičan, a za koji sad, mislim, možemo odlučno reći da pripada u humoriističnu opremu djela. Jer vidljivo je da to što se djelo zove *modernom idilom*

¹⁴ Harambašić je objavio i knjigu *Pjesničke pripoviesti*, Zagreb 1889.

ne želi biti žanrovsko određenje, nego se prije svega odnosi na sadržaj. *Jankovo ljetovanje* je *idila* u onome istom smislu u kojem su se u staro vrijeme svi tekstovi koji započinju tužno, a završavaju veselo zvali *komedijama*: čini se na prvi pogled da bi tu moglo biti i ozbiljnih nevolja, ali kako se radnja zbiva u idiličnom – dakle idealiziranom – svijetu, sve se sretno završava. Dobro se to vidi i po tome što se dijelovi teksta ne zovu *pjevanja*, nego *kanti*: taj naziv vjerojatno želi uputiti na Dantea, a budući da Cirakijevo djelo ni po čemu ne podsjeća na *Božanstvenu komediju*, riječ je očito o autoironiji. Na taj način, mislim, treba shvatiti i cijeli podnaslov, jer ni *idila* nije baš idila, nego je štošta u priči posve prozaično, a nije ni posve *moderna* jer se tu modernom vremenu suprotstavlja kao ideal vrijeme nemoderno.

O rubnoj poziciji što ju je autor svome djelu namijenio svjedoči još i jedna izvanjska okolnost: Ciraki *Jankovo ljetovanje* nije objavio pod svojim imenom, nego pod pseudonimom Požežanin. Budući da je prijašnja djela on potpisivao na normalan način, treba se upitati kakav ga je razlog sad naveo da upravo ovako postupi. Taj razlog ne vjerujem da će biti u sadržaju teksta, odnosno u autorovu strahu da bi se tkogod u njemu mogao prepoznati pa uvrijediti: nema tu ničega što bi bilo koga moglo ozbiljnije pogoditi. Izlazi dakle da je razlog za izbor pseudonima mogao biti jedino u stupnju literarnosti teksta: Ciraki je držao da ga npr. *Florentinske elegije* dostojno reprezentiraju kao pisca, a da je *Jankovo ljetovanje* odviše lako štivo, a da bi on mogao iza njega stati cijelim svojim ugledom. Pri tome je vjerojatno imao u vidu više literarni nego građanski ugled jer sliku o njemu kao osobi – kao o vrućem požeškom lokalpatriotu – *Jankovo ljetovanje* nimalo ne kvari.

Ali o toj poziciji teksta najbolje ipak svjedoče metatekstualni pasaži kojih u spjevu ima u izobilju. Kazivač se, doista, rado osvrće na vlastitu pripovjedačku vještinu (koju, dakako, proglašava posve neznatnom), pa na svoje crtanje likova, na pravila što ih nalažu klasične poetike i na niz drugih tema. U svim tim slučajevima on se o svome literarnom poslu izražava s rezervom, računajući da će namjena teksta – odnosno njegov marginalni status – biti dovoljno opravdanje za sve njegove nedostatke. A pri tome su, paradoksalno, upravo ti pasaži najduhovitiji i današnjega se čitatelja najjače doimaju.

S njima kazivač počinje već vrlo rano, pa se oni javljaju i u prvome pjevanju, onda kad još nije jasno o čemu će u spjevu biti riječi, a ni kakve su zapravo kompetencije kazivača. Izvještavajući ukratko o Jankovu ljubavnom predživotu, on će reći:

Nije nužde ovdje da razglabam,
 A i čednost ne dopušta lako,
 Da odkrivam svijetu samo tako
 Misterija sumračnih alkova;
 O tom dakle dalje niti slova.
 Ne bi rada da doživim bolan
 Da mi ton se žigoše frivolan,
 Niti želim, da se odveć mrzim
 S krasnim spolom, koga jako pazim.
 Diskrecija tu se preporuča
 I opreznost najveća moguća
 Sama sobom, diskretan sam stoga
 I jezika čuvam dobro svoga. (str. 11–12)

Nadalje autor će ponekad pokazati kako ima uvida i u poetska znanja, te se pozvati na najveće autoritete iz toga područja, ali opet ponajviše zato da bi istakao kako ti autoriteti za njegov tekst nisu nadležni jer ovaj pripada u sasvim drugu sferu. Kad se recimo pokaže da dvoboja između Janka i Majera neće biti, kazivač to ovako komentira:

Uzal dramu poslije prvog čina
 Presjekao deus ex machina
 U podobi jednoga žandara,
 Koj se pri tom jako malo stara,
 Aristotel što će na to kazat,
 Estetsku mu pogrešku dokazat. (str. 194)

Napokon, ispomaže se pisac katkada i pretpostavkom da je čitatelj naobražen čovjek, pa ga upućuje gdje može naći ono što mu tekst ne može dati; tako opis sajma u jednom času prekida ovim riječima:

Za potanji opis nemam dara,
 Gledji sliku Holandeza stara:
 Kornel Bege, Brouwera, Ostade,
 Koji živo naslikati znade,
 Kako "Kermes" na selu se redi,
 A to isto za naš sajam vriedi. (str. 152–153)

Sve su to primjeri koji pokazuju kako Ciraki, čini se po svemu, recepcijski okvir za svoje djelo ne vidi kao žanrovski, nego prije kao društveni. Ako naime namjena djela nije dominantno literarna, nego prije svega zabavna, onda i nije presudno na koju će se tradiciju ono nastaviti i kojoj će

se žanrovskoj skupini pridružiti. Da bi ga čovjek razumio i u njemu uživao, nisu toliko potreba literarna znanja, koliko su potrebna životna; spjev nije efektan zbog svojega odnosa prema literaturi, nego zbog svojeg odnosa prema zbilji. Temeljna je njegova namjena dakle suptilna zabava u građanskim krugovima. A u takvoj zabavi – baš kao i u razgovoru koji se vodi oko prijateljskoga stola – može predmetom zanimanja biti i društveno stanje, i politika, i privatni život, a dakako i književnost ili filozofija jer razmatranje o svakoj od tih tema podvrgnuto je jednom jedinom cilju, a to je dobrohotno i mudro uživanje u onome što nam je život dao. Tako ni razlozi za nastanak djela nisu bili prvenstveno literarni, nego prvenstveno životni.

Ali, to ne znači da u *Jankovu ljetovanju* nema literarnih vrijednosti. Upravo obratno: ima ih i nisu male. O njima bi trebalo progovoriti u zaključku.

7.

Svijet o kojemu *Jankovo ljetovanje* govori – i kojemu je upućeno – danas više ne postoji. To je za ovaj osvrt i neka vrsta prednosti jer zbog toga možemo bolje vidjeti i opisati literarne kvalitete teksta. Ako naime više nema onih društvenih odnosa koji se u spjevu evociraju, možemo bolje vidjeti kako su vješto ti odnosi ocrtani. Ako više nema ljudi onakva položaja i onakve sudbine kakve u spjevu susrećemo, možemo bolje uočiti kako su dobro ti ljudi portretirani. Ako u današnje doba malo znače oni filozofemi koji su prije stotinjak godina bili aktualni, možemo honorirati piščevu vještinu da nam ih predoči i približi.

A možemo zato što je glavna kvaliteta Cirakijeva spjeva u tome što se on i danas lako i s uživanjem čita: recipijent ni u jednom trenutku ne postavlja sebi pitanje tiču li se njega uopće ti ljudi i njihovi problemi, kao što ni u jednom trenutku nije u prilici da konstatira kako mu neki opis ili neko razmatranje dosađuje. To je pak posljedica nekih specifično literarnih kvaliteta *Jankova ljetovanja* o kojima je i dosada bilo riječi, ali ih sada, u zaključku, treba i izravno spomenuti.

Ponajprije, to je stil. Osim što je pisan jezikom koji se u bitnome ne razlikuje od današnjega, spjev može oduševiti svojega recipijenta originalnošću slika, sočnošću opisa, inventivnim karakterizacijama osoba i pojava. A osobita je kvaliteta teksta spajanje pojmova iz različitih sfera ljudskoga

iskustva koji, našavši se skupa, proizvode posve osobite – najčešće humorne – efekte.¹⁵ Kako u Cirakija nema tendencije, tako nema ni poučnosti niti želje za objašnjavanjem. Osobito je pak zgodno to što se stil ne podređuje drugim aspektima forme: ako nešto može rimovati, Ciraki će to i učiniti, ali neće sroku žrtvovati smisao, pa će rimu izostaviti onda kad je to potrebno zato da bi stvari bile jasnije. To mu pak omogućuje da niže uredne i pregledne rečenice ne praveći nikakve osobite koncesije metričkom aspektu svoga djela. Tako stih ne otežava izraz, nego ga samo čini zanimljivijim.

Velika su kvaliteta *Jankova ljetovanja* i one njegove osobine koje bi se mogle nazvati tonom i atmosferom. Kao što likovi jedni prema drugima iskazuju uglavnom samo simpatiju, tako se i narator prema tim likovima odnosi s naklonošću i razumijevanjem. Ni onda kad govori o pojavama koje smatra negativnima, ni onda kad prikazuje ljude s čijim se životnim stilom ne slaže, nema u Cirakija ni oštine ni gorčine, nego se sve čini razumljivim i popravljivim. Svijet *Jankova ljetovanja* svijet je u kojem nema oštih rubova niti velikih opasnosti, a u takvu se svijetu – možda i zato što je posve različit od njegova vlastitog – čitatelj osjeća ugodno, pa rado prati ono što se ondje događa. Pokazuje se tako da i pripovijedanje o dobrim ljudima i njihovim skromnim zabavama može biti i te kako zanimljivo.

A za to je ponajviše zaslužan autorov opći stav koji iza svega stoji. To je stav što ga karakterizira zdravi skepticizam i blagi humor. Skepticizam štiti čovjeka od vjerovanja u mogućnost da se svijet brzo i korjenito popravi, pa ga nuka da uživa u onome što je u tome svijetu ipak dobro. Humor je pak usmjeren i prema onome što je evidentno negativno, i prema smiješnim pokušajima da se s tim negativnostima lako i jednostavno obračuna. Takav je slučaj recimo s Majerovim ničeanstvom: premda se naslućuje kako kazivač

¹⁵ Evo kako Ciraki dočarava jedan posve sporedan motiv, a to je Matekova sklonost piću:

Naš je Matek malo spiritista,
Ne zazire alkohola čista.
Gdje je godjer slatki Bakho vlado,
Za njeg bio pravi eldorado;
Prvi patron štovanja mu žarka
Bio stari Noe patrijarka;
Povrh vrata smrekovine grana
Trudnom stvoru željna je Nirvana.
Revno točit, revno čašom kucat,
I ko faun sladko vince gucat
Najdraža mu zabavica bila
Razbibriga jedina mu mila. (str. 29)

i prema samoj toj filozofiji ima stanovite rezerve, njemu su smiješni prije svega pokušaji da čovjek zastupajući veliku teoriju zadobije malu i opipljivu korist. Jer Cirakijev je skepticizam vrlo mudar, a nije nipošto ignorantski: u priči se na svakom koraku očituje velika ljubav prema znanju, veliko poštovanje prema povijesti i veliko divljenje prema klasici. Ali ništa se ne prihvaća zdravo za gotovo, osim onih vrijednosti što ih reprezentiraju dobrotivi Požežani: odgovornosti prema zajednici, radinosti, čestitosti i sklonosti prema ovozemaljskim užicima.

A te kvalitete teksta nipošto nisu nešto što bi naša književna povijest smjela olako previdjeti. Osobito to vrijedi za humor kojega u našoj književnosti nema u izobilju jer ona je uvijek preferirala smrtnu ozbiljnost i patetičan odnos prema sebi i prema svemu oko sebe. To je i razlog što su i mnoga druga humoristička djela – poput novela Cirakijeva zemljaka Vilima Korajca ili pak priča Mitrovićanina Ise Velikanovića – danas uglavnom zaboravljena. Ni njih, a ni *Jankovo ljetovanje* ne bi, naravno, danas bilo moguće uskrisiti ni kao uspješnice ni kao međaše naše literarne povijesti; ali ne bi bilo loše da se o njima nešto više znade i da budu dostupni eventualnim zainteresiranim čitateljima. Tih čitatelja možda i neće biti osobito mnogo, ali bi ih – da su djela izdana – zacijelo bilo više nego što ih ovako ima. Jedan od ciljeva ovoga napisa i bio je da pokaže upravo to.

LITERATURA

- Ciraki, Franjo. 1905. *Jankovo ljetovanje: moderna idila u šest kanta*. Požega: Tisak L. Klein.
- Ciraki, Franjo. 1872. *Florentinske elegije*. "Vijenac".
- Ciraki, Franjo. 1956. *Florentinske elegije*, prir. Matko Peić i Josip Andrić. Požega: Muzejsko društvo.
- Fališevac, Dunja. 2003. Naracija u stihu u doba moderne između konzervativizma i modernizma, u: *Kaliopin vrt II: studije o poetičkim i ideološkim aspektima hrvatske epike*, Split: Književni krug, 221–243.
- Flaker, Aleksandar. 1968. *Književne poredbe*. Zagreb: Naprijed.
- Harambašić, August. 1889. *Pjesničke pripoviesti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Jelčić, Dubravko. 1968. Franjo Ciraki, u: I. Perković, J. Jurković, V. Korajac, F. Ciraki, N. Tordinac, *Djela*, prir. D. Jelčić, et al., Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 38. Zagreb: Matica hrvatska – Zora, 337–345.

- Kravar, Zoran. 1993. Nepravilni stih Franje Cirakija i srodne pojave u europskom pjesništvu 18. i 19. stoljeća, u: *Tema: stih*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 217–258.
- Pavličić, Pavao. 2003. Jedno čitanje *Doma i svijeta*, u: *Barokni pakao: rasprave iz hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada Pavičić, 221–254.

SUMMARY

JANKOVO LJETOVANJE BY FRANJO CIRAKI: A PROPOSAL FOR REEVALUATION

The paper analyzes and interprets one of Franjo Ciraki's most interesting works, *Jankovo ljetovanje* (Požega, 1905), which up to this point hasn't been thoroughly studied and evaluated. This literary text from the modernist period, generically labeled as a narrative in verse, was systematically overlooked by literary historians due to its ties with more traditional poetics. The analysis in this paper focuses on the text's content and composition and particularly on the motivational system of the story which is marked by the absence of a distinctive dynamic principle, in respect to the plot but also to the main character. Even though the plot analysis reveals many similarities with the 19th century Croatian narratives, the paper also points out differences between *Jankovo ljetovanje* and its contemporary narrative models: in his narrative Ciraki does not set out to influence social reality (the lack of social engagement) and his verse (asymmetric decasyllable) functions as a signal of his ties with older tradition, a universal means of expression unburdened by poetic conventions and a sign of subjectivity and universal topics perceived through the philosophical discourse of the antique. The paper goes on to determine generic and literary identity of the poem as well as its reception. By renouncing affiliation with standard generic labels (epic poem, novel or novella in verse, narrative in verse), the poem *Jankovo ljetovanje* resides in the peripheral region between literature and popular writing, and its marginal (literary) position is anchored in its paratextual (subtitle, author's biography) and metatextual parts which represent the main text and steer its reception. Therefore, the subtitle *modern idyll* establishes intertextual ties with tradition and achieves a humorous effect; a pseudonym *Požežanin* (a man from the town of Požega) represents the author as a citizen rather than an artist, a small town man rather than a writer, and the narrator's topoi of modesty are supposed to justify his deviation from the rules and conventions of classical poetics. Thus the reception of the poem is primarily determined by its intent which is dominantly entertaining and its *raison d'être* which is mostly oriented towards real life rather than literature. The analysis reveals the importance and potential of humor in Ciraki's poem which, among other thing, makes this text worthy of historiographical interest, namely reevaluating its position in literary diachrony and synchrony.

Keywords: Franjo Ciraki, *Jankovo ljetovanje*, modern idyll, entertaining poem